

Щодо побудови дидактичної моделі реалізації особистісно-орієнтованого навчання

Г. В. Мухіна

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг, Україна
Corresponding author. E-mail: Mukhina-galina@rambler.ru

Paper received 22.01.17; Accepted for publication 30.01.17.

Анотація. Зазначене дослідження присвячено аналізу теоретичних основ особистісно-орієнтованого навчання, характеристик змісту та структури особистісно-орієнтованого навчання. У статті визначено компоненти та систему утворювальні фактори побудови дидактичної навчальної моделі. Продемонстровано різні підходи до побудови дидактичної моделі реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів у вищих навчальних юридичних закладах системи МВС України.

Ключові слова: особистісно-орієнтоване навчання, дидактична модель, система утворювальні фактори, курсант, педагог, суб'єкт, суб'єктність навчання.

Для розуміння змісту та структури особистісно-орієнтованого навчання необхідно визначити компоненти, які необхідно враховувати в процесі побудови дидактичної моделі реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів у вищих навчальних юридичних закладах. Кожний компонент дидактичної моделі повинен включати в себе певний напрям реалізації особистісно-орієнтованого навчання у курсантів та показники особистісного росту як курсантів, так і викладачів. Концептуальною основою будь-якої дидактичної моделі є такі системоутворювальні фактори, як закономірності, принципи та функції.

Кожна дидактична система, як правило, базується на особливій сукупності закономірностей навчання. В педагогічній літературі існує безліч класифікацій цих закономірностей (О. Вишневський, Н. Мойсеюк, А. Хуторської та інші). Проте таке розмаїття класифікацій аж ніяк не свідчить про відсутність єдиних закономірностей щодо організації навчання як процесу.

Аналіз наукового доробку Є. Бондаревської, Н. Мойсеюк, А. Плігіна, А. Хуторського та інших дає можливість визначитися з класифікацією закономірностей особистісно-орієнтованого навчання, в основу якої покладено основні дидактичні компоненти навчання. Виявити закономірності особистісно-орієнтованого навчального процесу допомагає системно-структурний аналіз можливих зв'язків, які притаманні цьому процесу, що дозволяє встановити, які з них постають істотними, необхідними, без яких не можна виявити сутність цього процесу та охарактеризувати його розвиток [5, с.36].

Особистісно-орієнтованому навчання притаманні як загально визначені дидактичні закономірності (взаємозв'язок виховання, навчання і розвитку; єдність виховання та самовиховання, викладання та учіння; визначна роль діяльності та спілкування у вихованні та навчанні; зв'язок між колективом та особистістю у процесі навчання; зв'язок між завданнями, змістом, формами, методами навчального процесу тощо), так і специфічні закономірності.

До специфічних закономірностей особистісно-орієнтованого навчання, які обумовлені зовнішніми зв'язками, на нашу думку, можна віднести такі:

- цілісний навчальний процес, його мета, завдання, зміст, форми та методи зумовлені не тільки потребами суспільства, а й потребами особистості;
- завдання, зміст, методи та форми навчального процесу залежать не тільки від потреб суспільства, а й від

психолого-педагогічних та дидактичних умов у навчальному закладі.

До внутрішніх зв'язків, притаманних компонентам процесу навчання можна віднести:

- зв'язки між позитивною навчальною мотивацією та отриманням тими, хто навчається, особистісного навчального продукту;
- зв'язки між зростанням продуктивності навчання тих, хто навчається та усвідомленою їх участю у визначенні цілей навчання, вибором технологічних елементів навчання, створенням особистісного компоненту змісту навчання;
- зв'язки між застосуванням активних форм та методів навчання та зростанням рівня креативності тих, хто навчається тощо;
- зв'язки між діяльністю суб'єктів навчального процесу як рівноправних учасників цього процесу;
- зв'язки між діяльністю та спілкуванням суб'єктів навчального процесу та результатами розвитку цих суб'єктів.

Існують і інші закономірності особистісно-орієнтованого навчання, проте ми виокремили серед них найбільш значущі.

Названі закономірності цілісного педагогічного процесу необхідно враховувати системно. Не можна розраховувати на успіх, якщо педагог спирається на деякі закономірні зв'язки, а решту ігнорує. Тільки системне застосування у практиці всіх закономірностей цілісного педагогічного процесу забезпечує його оптимальне функціонування.

Аналізуючи структуру, не можна не зупинитися на такому системоутворювальному факторі особистісно-орієнтованого навчання як принципи організації цієї структури. Якщо закономірності виражають сутісний, необхідний зв'язок між причиною та наслідком, то принципи, що впливають із цих закономірностей, являють собою основні вимоги, що й визначають загальний напрям педагогічного процесу, його цілі, зміст і методику організації [5, с.44].

Особистісно-орієнтованому навчання притаманні як загально визначені дидактичні принципи (наочність, доступність, свідомість і активність, систематичність і послідовність, міцність, науковість, зв'язок теорії і практики, оптимальне поєднання методів, форм і засобів навчання, міцність результатів навчання тощо), так і специфічні принципи, які були визначені такими дослідниками як Є. Бондаревська, Н. Мойсеюк, А. Плігін, С. Подмазін, А. Хуторської.

До *специфічних* дидактичних принципів особистісно-орієнтованого навчання можна віднести такі принципи: особистісного цілепокладання того, хто навчається; вибору індивідуальної навчальної траєкторії; первинності навчальної продукції того, хто навчається; ситуативності навчання; самоактуалізації; суб'єктності; творчості та успіху; довіри та підтримки; навчальної рефлексії.

Виходячи із принципів особистісно-орієнтованого навчання, доцільно визначити *функції* такого навчання, бо «дидактичні функції традиційного й особистісно-орієнтованого навчання виявляються по-різному: в першому випадку центральною постає функція передачі змісту навчального матеріалу для засвоєння особистістю, в другому функція – для створення власного змісту навчання» [9, с.169]. С. Подмазін, досліджуючи особистісно-орієнтоване навчання, серед основних функцій виокремлює гуманітарну, культуротворчу та соціалізаційну [6].

Суть гуманітарної функції полягає у визнанні самоцінності людини й забезпеченні її фізичного й морального здоров'я, усвідомлення сенсу життя й активної позиції в ньому, особистісної свободи й можливості максимальної реалізації власного потенціалу. Культуротворча функція спрямована на збереження, передачу, відтворення й розвиток культури засобами освіти. Функція соціалізації дозволяє індивідові засвоїти та відтворити соціальний досвід, необхідний і достатній для успішного входження людини в життя суспільства.

Реалізація зазначених функцій не може здійснюватися в умовах командно-адміністративного, авторитарного стилю взаємовідносин між учасниками педагогічного процесу. Саме особистісно-орієнтоване навчання базується на суб'єкт-суб'єктній основі й передбачає послідовне становлення суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації особистості того, хто навчається. Далі, очевидно, доцільно від аналізу принципів та функцій особистісно-орієнтованого навчання перейти до аналізу функціональних структурних дидактичних компонентів.

Аналіз досліджень А. Алексюка, Г. Балла, І. Зязюна, Г. Костюка, С. Максименко, Н. Ничкала, О. Пехоти, Л. Пуховської, В. Семиченка, В. Серикова, І. Якіманської та інших дозволяє зробити висновок, що в педагогічній літературі існує досить докладна характеристика парадигми особистісно-орієнтованого навчання, яка розкриває цілі, зміст, форми й методи навчання, а також результати. Проте зауважимо, що набагато менше уваги вітчизняними та зарубіжними дослідниками було приділено характеристиці структурних елементів навчання поокремо. Структура є характеристикою будь-якої системи і передбачає глибинний зв'язок всіх елементів цієї системи. Навчання – це система, відсутність або вилучення хоча би одного зі складників якої тягне за собою втрату цілісності та поступовості навчального процесу та руйнацію системи загалом.

З урахуванням усіх визначень поняття «особистісно-орієнтоване навчання», що існують у вітчизняній та зарубіжній педагогіці, виокремимо центральний компонент навчання – цільовий.

Цільовий компонент особистісно-орієнтованого навчання. Цільовий компонент, на думку Є. Бондаревської, закладає в особистості механізми самореалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиховання, які є необхідними для становлення самобутності особистісного образу [2, с.21]. Цільовим компонентом особистісно-орієнтованого навчання, за В. Сериковим, є створення сприятливих умов для розвитку особистісних функцій (вибірковості, рефлексії, смисловизначення, самореалізації, соціальної відповідальності тощо) [8, с.53-54].

І. Якіманська слушно зауважує, що головною метою навчання є виявлення особливості суб'єктного досвіду того, хто навчається (особистісні смисли, цінності, відношення), збагачення цього досвіду науковим змістом, а також створення умов для розвитку індивідуальності [4, с.177].

Узагальнення зазначених наукових поглядів дозволяє зробити висновок, що цільовими компонентами особистісно-орієнтованого навчання є:

- розвиток індивідуальних та пізнавальних здібностей особистості;
- виявлення, ініціювання та використання індивідуального (суб'єктного) досвіду особистості;
- надання допомоги особистості щодо пізнання себе, самовизнання та самореалізації.

Наступним структурним елементом особистісно-орієнтованого навчання є *змістовий компонент*.

Розглядаючи змістовий компонент, С. Подмазін виокремлює світоглядну і праксеологічну складові особистісно-орієнтованого навчання. На думку дослідника, зміст особистісно-орієнтованого навчання «має включати все, що потрібно людині для розвитку своєї особистості, тобто те, що допомагає їй продукувати власне життя» [7, с.2]. І далі: «...Змістом навчання є динаміка якостей і станів суб'єктів цього процесу, а компоненти та рівні компетентності особистості, що формуються в процесі навчальної діяльності, можуть бути зафіксованими як результат особистості на певний момент» [7, с.3].

Є. Бондаревська, досліджуючи змістовий компонент навчання, що орієнтується на потреби й розвиток особистості, подає власну класифікацію основних структурних компонентів змісту.

Зазначимо, що кожний з наведених змістових компонентів має право на існування в межах особистісно-орієнтованої системи навчання. Проте, системоутворювальним є особистісний компонент, тому що саме цей компонент особистісно-орієнтованого навчання визначається його спрямованістю на задоволення потреб особистості, перш за все, потреб особистісного існування (свобода й вільний вибір свого світогляду, самостійність і особиста відповідальність, саморозвиток і самореалізація, самовизначення і творчість).

Операційно-діяльнісний (технологічний) компонент. Характеристика особистісно-орієнтованого навчання не може бути повною, якщо не розкрити суть операційно-діяльнісного (технологічного) компоненту, який включає в себе найбільш адекватні певній орієнтації форми, методи й засоби педагогічної діяльності.

Основним принципом розробки особистісно-орієнтованої системи навчання, як зазначено вище, є визнання індивідуальності того, хто навчається, створення необхідних і достатніх умов для розвитку такої особистості. На думку С. Кульневича, особистісно-орієнтований педагогічний процес має бути організований таким чином, щоб особистість мала можливість вибору в процесі виконання навчальних завдань. Одночасно навчальний матеріал повинен гарантувати самоосвіту, саморозвиток, самовираження тих, хто навчається, у процесі оволодіння знаннями [2].

Операційно-діяльнісний (технологічний) компонент особистісно-орієнтованого навчання, на думку Є. Бондаревської, складають методи й прийоми, які відповідають таким вимогам, як:

- діалогічність;
- діялісно-творчий характер;
- підтримка індивідуального розвитку особистості;
- надання особистості необхідного простору, свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту й засобів учіння та поведінки.

В операційно-діялісному компоненті особистісно-орієнтованого навчання особливе значення надається такому фактору розвитку, який в традиційній педагогіці майже не враховувався – суб'єктному досвіду особистості. На думку В. Серикова, суб'єктний досвід – це досвід людини зі створення свого особистісного середовища, особистісної самоорганізації того, що в повсякденні називають внутрішнім світом людини [1, с.162–163].

Отже, виходячи із зазначеного і спираючись на цільовий та змістовий компоненти особистісно-орієнтованого навчання, слід зазначити, що, на нашу думку, основу операційно-діялісного компоненту особистісно-орієнтованого навчання складає принцип суб'єктності навчання. Реалізація зазначеного принципу, зазначає В. Сериков, передбачає не ізольований вибір методів навчання, а вибір особистісно орієнтованої методичної системи навчання загалом [8, с.211]. Тому для реалізації означеного вище компоненту використовуються активні та інтерактивні методи, які й сприяють всебічному розвитку особистості в процесі навчання [2].

З усього сказаного вище, можна зробити висновок, що операційно-діялісний (технологічний) компонент особистісно-орієнтованого навчання базується на застосуванні методів та прийомів, що стимулюють пізнавальну активність і самостійність особистості в процесі навчання. Особистість постає активним суб'єктом навчальної діяльності. Завдання викладача з огляду на це, перш за все, полягає в тому, щоб навчити вчитися, мотивувати тих, хто навчається, до постійних пошуків, створити умови щодо самовдосконалення й самонавчання тих, хто навчається.

Контрольно-регулятивний компонент. Характеристика сутності змісту особистісно-орієнтованого навчання буде неповною, якщо не розглянути його контрольно-регулятивний компонент. Цей компонент повинен, перш за все, узгоджуватися з цільовим компонентом особистісно-орієнтованого навчання. А це означає, що результатом навчання є не тільки знання, вміння та навички, а, насамперед, розвиток особистісних якостей тих, хто навчається. Тому пріоритетне

значення має аналіз і оцінка особистісних змін, які відбулися на навчальному занятті.

Виходячи з цього в конструюванні й реалізації особистісно-орієнтованого навчання основний акцент робиться на формуванні позитивної «Я - концепції» особистості, що й становить основу особистісного зростання.

Отже, говорячи про контрольно-регулятивний компонент можемо зауважити, що особистісно-орієнтоване навчання виводить на перший план не обсяг знань, умінь та навичок, а розвиток здатності до самовизначення, розкриття й реалізації індивідуальності того, хто навчається.

Проаналізувавши компоненти особистісно-орієнтованого навчання, ми дійшли висновку, що цільовий компонент є центральним елементом системи, від якого тією чи іншою мірою залежить решта компонентів навчання – змістовий, операційно-діялісний та оцінювально-результативний. Змістовий компонент, який обов'язково пов'язується з цільовим, у свою чергу, закономірно впливає на вибір методів, форм та технологічних засобів навчання, тобто на операційно-діялісний компонент. Не можна не погодитися з думкою видатного вітчизняного дидакта Ю. Бабанського про те, що цільовий, змістовий та операційно-діялісний компоненти навчання складають цілісний логічний ланцюжок, для функціонування якого педагог має продумувати зв'язки між компонентами ланцюжка, має намагатись обирати їх найбільш раціональні варіанти – тільки в такому випадку можна розраховувати на досягнення бажаного кінцевого результату.

Абсолютно очевидним є те, що вирішення проблеми реалізації особистісно-орієнтованого навчання не слід розглядати спрощено, тобто таким навчанням, що достатньо лише взяти вже існуючі в педагогіці й інших науках доробки про особистість і об'єднати їх у певну сукупність теоретико-практичних понять і методів. Тільки системне бачення навчання дозволяє чітко виокремлювати складові компоненти, аналізувати всю різноманітність зв'язків і відношень між ними, визначати характерні ознаки певної системи навчання. Новий підхід до організації навчання людини базується саме на цілісному світосприйманні, в тому числі й особистісно-орієнтованого навчання.

Таким чином, особистісно-орієнтоване навчання являє собою динамічну систему – сукупність взаємопов'язаних елементів, які утворюють певну цілісність та взаємодіють між собою. Основними структурними компонентами особистісно-орієнтованого навчання курсантів вищих юридичних навчальних закладів є мета, завдання, зміст, технологія, контроль, оцінка суб'єктного досвіду життєдіяльності, набутого молоддю до навчання у вищому навчальному закладі. Жодний компонент системи не можна замінити на інший або на їх сукупність, оскільки система перестає функціонувати; відокремлення будь-якого елемента системи призводить до її руйнації. За всіма компонентами особистісно-орієнтоване навчання має суттєві відмінності від традиційного підходу до навчання, адже теоретичну основу особистісно-орієнтованого навчання становлять інші концептуальні засади. За

своєю метою особистісно-орієнтоване навчання спрямовано не на запам'ятовування готових знань, а, перш за все, на розвиток потенційних можливостей курсантів, на особистісний розвиток та творчу реалізацію як курсантів, так і викладачів.

На підставі системно-діяльнісного підходу до особистісно-орієнтованого навчання можливо побудува-

ти дидактичну модель реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів у вищих юридичних навчальних закладах. Критеріями ефективності реалізації особистісно-орієнтованого навчання визначено параметри особистісного розвитку й забезпечення умов для індивідуальної творчої самореалізації курсанта як суб'єкта педагогічного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех, І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання [наук.-метод. посіб.] : / І. Д. Бех. – К., 1998. – 204 с.
2. Бондаревская, Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания [учеб. пособие] : / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Ростов н/Д : Учитель, 1999. – 560 с.
3. Загвязинский, В. И. Теория обучения: современная интерпретация [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] : / В. И. Загвязинский. – М. : Академия, 2001. – 192 с.
4. Мойсеюк, Н. Є. Педагогіка [навч. посіб.] : / Н. Є. Мойсеюк. - 5-те вид., доповн. і переробл. – К., 2007. – 656 с.
5. Педагогика [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов] : / Ю. К. Бабанский, В. А. Сластенин, Н. А. Сорокин [и др.] ; под ред. Ю. К. Бабанского. - 2-е изд., доп. и перераб. – М., Просвещение, 1988. – 479 с.
6. Подмазін, С. І. Особистісно-орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : дис. ... докт. філос. наук : 09.00.03 / Подмазін Сергій Іванович. Дніпропетровський національний ун-т історії. – Дніпропетровськ, 2006. – 446 с.
7. Подоляк, Л. Г. Психологія вищої школи [підручник] : / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. - 2-е вид. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
8. Сериков, В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М. : Логос, 1999. – 271 с.
9. Хуторской, А. В. Современная дидактика [учеб. пособие] : / А. В. Хуторской. - 2-е изд., перераб. – М. : Высшая школа, 2007. – 639 с.

REFERENCES

1. Bekh D The Personality orientated education // – К, 1998 - 204 pp.
2. Bondarevskaja E.V Pedagogics: personality in humanistic theories and systems of education // – Rostov N/D Uchitel, 1999. - 560 p.
3. Zagviazinskii V.I. Theory of educating : modern // – М. : Academy, 2001. – 192 p.
4. Moiseiuk.N Pedagogics // – К , 2007. - 656 p.
5. Pedagogics: studies. manual for the students of pedag.inst. // – М., Prosveshchenie 1988. - 479 p.
6. Podmazin S. The Personality-oriented education (socialphilosophical analysis) [Text] : disser. . doct. sciences : 09.00.03 / Podmazin Serhij Ivanovich. Dnepropetrovsk national univer. histories Dnipropetrovsk, 2006. - 446 pp.
7. Podoliak L.G Psychology of higher school // - 2th kind. - К. : Caravel, 2008. - 352 p.
8. Serikov V.V. Education and personality. Theory and practice of planning of the pedagogical systems // – М. Logos.1999.- 271 p.
9. Khutorskoi A.V. The Modern didactics // – М. : Higher school, 2007. - 639 p.

About the construction of didactic model for implementing of the personality-oriented educating.

G. V. Mukhina.

Abstract. In the article on the basis of system approach to the personality-oriented educating the analysis of didactic model of realization of educating of students is made in higher educational establishments. System approach allows to structure the process of educating in general and every component separately. The system factors of construction the didactic model are identified and characterized in the research. The personality-oriented educating owns both general didactic regularities and specific regularities. Analyzing the structure of educating, an author characterizes such system factors as principles of the personality-oriented educating in detail. Principles are decisive for the choice of methods and forms of the personality-oriented educating.

Keywords: the personality-oriented educating, a didactic model, system factors, student, teacher, subject, subject of educating.

О построении дидактической модели реализации личностно-ориентированного обучения

Г. В. Мухина.

Анотация. В статье на основе системного подхода к личностно-ориентированному обучению проведен анализ дидактической модели реализации обучения курсантов в высших учебных заведениях. Системный подход позволяет структурировать процесс обучения вообще и каждого компонента отдельно. В исследовании определены и охарактеризованы системообразующие факторы построения дидактической модели. Личностно-ориентированному обучению присущи как общие дидактические закономерности, так и специфические закономерности. Анализируя структуру обучения, автор детально характеризует такие системообразующие факторы как принципы личностно-ориентированного обучения. Принципы являются определяющими для выбора методов и форм личностно-ориентированного обучения.

Ключевые слова: личностно-ориентированное обучение, дидактична модель, системообразующие факторы, курсант, педагог, субъект, субъектность обучения.